

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КАПЕЛАНСТВА ХХ СТ. У
ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав:

здобувач ІІ курсу 07-241Мз групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація МОН 014.03 Історія та
громадянська освіта
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Гук Василь Михайлович

Керівниця Батенко Г.В.

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії, археології та
методики викладання ХДУ

Рецензент Коновалова Г.В.,

кандидатка історичних наук, доцентка,
кафедри суспільних наук Херсонської
філії Національного університету
кораблебудування ім. адмірала
Макарова

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження.....	8
1.1 Історіографія та стан наукової розробки проблеми.....	8
1.2 Джерельна база дослідження та її особливості.....	14
РОЗДІЛ 2. Особливості українського капеланства ХХ ст.....	19
2.1 Українське капеланство доби Визвольних змагань початку ХХ ст.....	19
2.2 Розвиток інституту капеланства в Західноукраїнській Народній Республіці.....	25
2.3 Українське капеланство в умовах війни двох тоталітарних режимів.....	28
РОЗДІЛ 3. Українське капеланство ХХ ст. у шкільному курсі історії.....	37
3.1 Методика викладання проблематики історії українського капеланства у сучасній українській школі.....	37
3.2 Розробка уроку на тему: «Роль українського капеланства в українських підрозділах періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань початку ХХ століття».....	40
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ	
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ.	61
Додаток Б. о. Павло Пащевський – керівник Головної управи військового духовенства Армії УНР.....	62
Додаток В. о. Микола Маринич, капелан Армії УНР.....	63
Додаток Г. о. Андрій Пшепюрський – капелан легіону УСС.....	64
Додаток Д. о. Микола Їжак – капелан легіону УСС, УГА.....	65
Додаток Е. о. Анатоль Базилевич – капелан легіону УСС.....	66

Додаток Ж. о. Теодор Чайківський – капелан УГА.....	67
Додаток Д. о. Петро Кашуба – капелан УГА.....	68
Додаток И. о. Яким Фещак (ЧСВВ) – капелан УГА.....	69
Додаток К. о. Макарій Каровець (ЧСВВ) – капелан УГА.....	70
Додаток Л. о. Іван Лебедович – капелан УГА.....	71
Додаток М. о. Василь Лаба – капелан УГА, керівник польового духовенства дивізії військ СС «Галичина», капелан УПА.....	72
Додаток Н. о. Іван Гриньох – капелан батальйону «Нахтігаль».....	73
Додаток О. о. Михайло Левенець – капелан дивізії військ СС «Галичина».....	74
Додаток П. Капелан УПА о. Василь Шевчук (отець «Кадило»).....	75

ВСТУП

Актуальність. Українське капеланство XX століття є важливим і водночас малодослідженим явищем на перетині історії церкви, війська та державотворення. Упродовж століття воно зазнало складних трансформацій, зумовлених політичними подіями, зміною державних кордонів, ідеологічними переслідуваннями та відродженням у часи національно-визвольних змагань. Капелани були не лише духовними наставниками, а й моральними авторитетами, що підтримували воїнів у найважчі моменти, формували патріотичний дух та зберігали ідентичність українців у лавах армії.

Дослідження українського капеланства XX століття має особливу актуальність у контексті сучасних викликів, адже в умовах триваючої російсько-української війни воно знову відіграє ключову роль у зміцненні бойового духу та моральної стійкості військовослужбовців. Вивчення історичного досвіду капеланського служіння допомагає не лише краще зрозуміти духовно-культурні традиції українського війська, а й сприяє збереженню національної пам'яті.

Викладання теми «Українське капеланство XX століття» у шкільному курсі історії має потужний виховний потенціал. Залучення учнів до вивчення цієї теми сприяє формуванню поваги до військових та духовних служителів, розумінню важливості моральної підтримки в умовах війни, усвідомленню нерозривного зв'язку між духовністю та державністю. Попри окремі наукові праці, в освітній практиці досі відсутня систематизована методика викладання цього матеріалу з урахуванням сучасних педагогічних технологій, інтерактивних методів та мультидисциплінарного підходу. Актуальність дослідження зумовлюється потребою інтеграції результатів історичних досліджень у шкільну історичну освіту, створення методичних матеріалів та розробок

уроків, які допоможуть учням глибше зрозуміти роль капеланства в українській історії XX століття.

Метою дослідження є комплексний аналіз розвитку українського капеланства у XX столітті та визначення ефективності методів його викладання у шкільному курсі історії.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. проаналізувати стан наукової розробки проблеми історії українського капеланства;
2. дослідити джерельну базу історії українського капеланства XX століття;
3. охарактеризувати українське капеланство доби Визвольних змагань початку XX ст.;
4. визначити особливості розвитку інституту капеланства в Західноукраїнській Народній Республіці;
5. охарактеризувати діяльність українських капеланів в умовах війни двох тоталітарних режимів;
6. проаналізувати чинні шкільні програми та підручники та охарактеризувати методику викладання теми «Українське капеланство XX століття»;
7. розробити сценарій комбінованого уроку з історії України на тему: «Роль українського капеланства в українських підрозділах періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань початку XX століття».

Об'єкт дослідження – українське військове капеланство як суспільно-релігійний та культурний феномен.

Предмет дослідження – особливості розвитку українського капеланства XX ст. та методика викладання теми у шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження – XX століття, зокрема періоди активних бойових дій та відповідно активної діяльності капеланів як

військових духовників – Перша світова війна 1914 – 1918 рр., Національно-Визвольні змагання 1917 – 1921 рр., Друга світова війна 1939 – 1945 рр.

Географічні межі дослідження – територія державних утворень на території сучасної України, у межах якій здійснювали свою діяльність українські капелани – територія Наддніпрянщини (УНР) та західноукраїнські землі (ЗУНР). У деяких випадках територія розширена для дослідження діяльності капеланів у тренувальних таборах або у таборах інтернованих (Польща, Німеччина, Італія).

Методи дослідження. Дослідження виконане з дотриманням принципів об'єктивності, системності та історизму. Застосовувались загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз та синтез (для вивчення наукової літератури, державних стандартів освіти, підручників), індукція, дедукція, порівняння та узагальнення. Крім того були використані спеціально-історичні методи дослідження – порівняльно-історичний (зіставлення діяльності капеланства у різних українських військових формаціях – легіон УСС, УГА, Армія УНР, батальйон «Нахтігаль», дивізія СС «Галичина», УПА), історико-хронологічний (для дослідження еволюції інституту капеланства в умовах різних політичних формувань протягом ХХ ст.), системний підхід (для розгляду капеланства як складової суспільного, релігійного та національно-визвольного життя українців), біографічний підхід (дозволяє зрозуміти історичні процеси через життя і діяльність видатних капеланів та вплив їх індивідуальних рис на душпастирську службу).

Наукова новизна дослідження. Здійснено комплексний аналіз розвитку українського капеланства у ХХ ст. як суспільно-релігійного та культурного феномену, уточнено періодизацію становлення та функціонування українського військового душпастирства, визначено специфічні риси українського капеланства (поєднання національно-визвольної ідеї, духовно-релігійної місії та освітньо-виховної роботи).

Зрослено спробу узагальнити історичний досвід українського капеланства ХХ ст. та показати його значення для сучасної моделі військового душпастирства в Україні. Вперше охарактеризовано методику викладання теми історії капеланства у шкільному курсі історії та розроблено авторський сценарій уроку з історії України для 10 класу закладів загальної середньої освіти на тему: «Роль українського капеланства в українських підрозділах періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань початку ХХ століття».

Практичне значення дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути впроваджені в освітній процес у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти.

Апробація результатів дослідження. Деякі аспекти дослідження були представлені на VIII Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір» (22 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ). Тема доповіді: «Особливості душпастирської служби капеланів дивізії військ СС «Галичина» в сучасній українській історіографії».

Публікації. За результатами дослідження були опубліковані наступні статті:

1. Гук В., Батенко Г. Особливості душпастирської служби капеланів дивізії військ СС «Галичина» в сучасній українській історіографії. *Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* / редкол.: к. і. н., доц. Н. М. Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2025. С. 68-75.

Структура. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань) та п'ятнадцяти додатків. Загальний обсяг – 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія та стан наукової розробки проблеми

XX століття не лише активізувало та актуалізувало явище капеланства у цілому, а й змотивувало значний дослідницький інтерес, який до сьогодні не втрачає своєї актуальності. Особливо гостро стоїть необхідність об'єктивного вивчення душпастирського служіння українського священства протягом буремного XX століття в умовах активних бойових дій, політичної нестабільності, розділення українського народу, існування кількох конфесій та найголовніше – безперервної боротьби за незалежність Української держави. Дослідження історії українського капеланства – це сфера перетину дослідницьких зацікавлень істориків церкви, істориків війська та війн, істориків національного руху, тощо, тому у межах нашого дослідження спробуємо систематизувати наявні наукові здобутки та визначити основні напрямки актуальних аспектів подальших досліджень.

Одним з найбільш ґрунтовних досліджень історії українського капеланства на сьогоднішній день є монографія Д. Забзалюка «Душпастирська служба українських військових формацій першої половини XX ст.» [26]. Автор досліджує витоки капеланства на українських землях та діяльність душпастирів в арміях УНР, ЗУНР, УГА та в українських військових формуваннях часів Другої світової війни.

Діяльність греко-католицьких капеланів на ниві душпастирської служби у період 1920 – 1940-х рр. відображена у дослідженні Р. Коханчук «Духовна опіка греко-католиків у міжвоєнний період та в часи Другої світової війни» [28]. Автор звертає увагу на організаційні виклики, з якими стикалися капелани на початкових етапах своєї діяльності, на умови їх служіння та організацію польової духовної опіки. Крім того, Р. Коханчук займався дослідженням діяльності капеланів

греко-католиків у період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. [30] та Першої світової війни [29]. Ці дослідження цінні біографічними даними окремих священиків та описами їх служіння. До капеланства періоду визвольних змагань апелює також наукова стаття «Капеланство армії УНР» [31] стисло висвітлює структуру та функції інституту капеланства в Армії УНР. А. Кравець окреслює історичний контекст, правовий статус священиків і приклади їхньої діяльності. Дослідження душпастирської служби військового капеланства часів Директорії УНР «Служба військового духовенства в армії Директорії Української Народної Республіки» [45] цікаве тим, що містить аналіз нормативної бази капеланської служби, характеристику її структури та конкретні приклади практичного втілення душпастирської служби.

Правовий аспект діяльності капеланів відображений у статті І. Шугальнової «Зміна правового статусу військового духовенства в 1900 – 1925 рр.» [50]. Саме у цей період відбувалися пошуки оптимального правового врегулювання присутності духовенства у військах. Авторка аналізує кілька державних систем та відповідне реформування статусу військових священиків, порівнює Російську імперію та Річ Посполиту та робить висновок про більшу толерантність уряду Польщі, адже військове духовенство не обмежувалося однією конфесією.

Важливим є дослідження Р. Пономаренка «Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943 – 1945)» [43]. Автор залучає ряд німецьких джерел, аналізує мемуари та спростовує кілька тверджень академічної історичної науки, які вважались усталеними. Зокрема йдеться про участь у німецькій пропаганді капеланів дивізії, факт чого заперечував у своїх спогадах о. І. Нагаєвський, але підтверджується німецькими документальними джерелами. Дослідженням духовної опіки дивізії військ СС «Галичина» займався також Я. Стоцький. У своїй статті «Духовна опіка в українській дивізії «Галичина»» [48] автор робить акцент на ролі

духовної опіки та власне капеланів на кожному з етапів існування дивізії, а також зачіпає болюче питання воєнних злочинів, які закидала радянська пропаганда бійцям дивізії. Я. Стоцький наголошує, що це питання було закрито ще після Другої світової війни та наводить цитату з висновків британського уряду, про те, що жодних звинувачень у воєнних злочинах проти будь кого з учасників дивізії військ СС «Галичина» так і не було висунуто.

Публікація В. Михалевича «Духівництво у військових структурах: історичний досвід та сучасність» [37] висвітлює історичні приклади діяльності польових священиків і підкреслює їхню роль у морально-психологічному забезпеченні війська. Автор порівнює досвід функціонування військового духовенства у XX ст. та сучасні форми капеланства.

Просопографічний аналіз репресованих священиків здійснив В. Борщевич у своїй монографії «Доля священиків УАПЦ Волині, 1944-1950 рр.» [23]. Ця праця цінна матеріалами з кримінальних справ, які свідчать про переслідування священиків на Волині після Другої світової війни, у тому числі за їх душпастирську службу в український військових підрозділах.

Персональна історія військового служіння священства відображена у монографії М. Забанджала «Лицарі духу. Військове капеланство УГКЦ XIX – XX століть у біографіях» [25]. Такі дослідження мають високу цінність, адже біографічний підхід в дослідженнях історії українського капеланства є найкращою ілюстрацією того, що результативність душпастирської служби дуже часто залежала від особистих якостей священика, його світогляду та інших особистих обставин.

Стаття І. Невар «Отець Василь (Лаба) як провідний капелан XX століття» [40] є яскравим прикладом біографічного дослідження про одного з найвідоміших українських капеланів XX ст. Вона описує

життєвий шлях, служіння в армії, вплив на розвиток військового духовенства. Це був не лише досвідчений капелан, який мав досвід душпастирської служби у кількох війнах, а й на початок Другої світової війни став авторитетним наставником та успішним дипломатом, про що свідчить повага до нього і з боку німців, і з боку співвітчизників. Постаті Василя Лаби присвячена також стаття в Енциклопедії історії України [44].

Цікаве біографічне дослідження з елементами мікроісторії та локальної історії здійснив І. Стасюк. Його публікація «Нариси до життєпису греко-католицького священика Омеляна Ковча» [47] робить акцент на ролі особистості священика у моменти смертельної небезпеки та робить висновок, що подолати їх він зміг завдяки особистим якостям – кмітливості та мужності.

Медико-психологічний аспект духовної опіки військових актуалізовано у статті «Становлення та роль душпастирства в історії українського війська» [38]. Автори систематизували історичні відомості про інститут капеланства від княжої доби до сьогодення.

Окремо слід звернути увагу на новий формат досліджень українського капеланства – відеолекції та відеоблоги на YouTube. Зокрема це відеолекція А. Смирнова «Історія військового капеланства в Україні XX – XXI ст.» [46]. Професор актуалізує та систематизує доволі обширний за обсягом матеріал, проводить паралелі з сучасністю та робить узагальнення про етапи розвитку інституту капеланства в Україні. Лекція має значний практичний потенціал, адже може використовуватись як наочність або мультимедійний матеріал на уроках історії.

Важливими для дослідження теми є праці з історії церкви в Україні. У 1997 році опублікована серія праць Б. Андрусишина «Церква в Українській державі» [18; 19; 20], присвячена становищу церкви на українських землях у період діяльності Центральної Ради, гетьмана

Павла Скоропадського та у добу Директорії УНР. Дослідження базується на цінному документальному матеріалі та характеризує відносини церкви і державних структур, взаємодію духовенства і державних діячів, зміцнення позицій церкви за часів гетьмана П. Скоропадського, що прямо спричинило появу посад капеланів у війську та зміцнило їх взаємну позицію. Публікація В. Горелова «Церква у житті армії та флоту Української Держави» [24] розкриває не лише роль церкви у військових структурах доби Гетьманату, а й приділяє особливу увагу військовому духовенству та його роботі у Збройних силах.

Дослідження В. Марчук «Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ століття» [35] присвячена ролі УГКЦ у політичному, культурному та духовному житті України. Окремі розділи висвітлюють військове капеланство у ХХ ст, має комплексний та міждисциплінарний підхід. Його ж праця «Церква, духовність, нація» [36] аналізує взаємозв'язки між релігією, духовністю та національною ідентичністю українців. Ця праця важлива як теоретичне підґрунтя для аналізу ролі капеланів у націєтворчих процесах.

Двотомне видання «Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви» [39] зосереджує увагу на розвитку УГКЦ у різні періоди та має розділи про душпастирство у військових структурах, діяльність духовенства у періоди воєн та репресій.

Дослідники військової історії та історії українських військових формувань теж актуалізували значну кількість аспектів діяльності капеланів. Ґрунтовне дослідження Л. Шанковського «Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія» [49] містить інформацію про участь польового духовенства у боях та в тилу. Автор наголошує, що капелани мали беззаперечний авторитет серед бійців, бо дійсно самовіддіно служили у війську, в умовах епідемій вони навіть брали на себе обов'язки санітарів та організовували лікування та догляд. Тому під

час радянських переслідувань, бійці УГА боронили своїх капеланів так само віддано [49, с. 320 – 321].

А. Боляновський є знаним сучасним дослідником українських збройних формувань у складі німецької армії та особливостей їх функціонування. Його монографія «Дивізія «Галичина». Історія» [21] є фундаментальним дослідженням історії дивізії, зокрема її створення, бойового шляху, структури і складу, а також ролі духовенства у ній. Монографія «Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945)» [22] вписує історію української дивізії у більш широкий європейський контекст, у тому числі проаналізовано релігійний контекст функціонування таких підрозділів.

Цінним є колективне дослідження «Збройні формування ОУН – Мельника у 1943 – 1944 рр. на Волині» [27], яка присвячена військовій організації, структурі та діяльності ОУН-М, але також містить відомості про релігійний супровід та участь духовенства. Праця провідного діяча українського визвольного руху М. Лебеда «УПА. Українська повстанська армія» [32] присвячена генезі та діяльності УПА в умовах німецької окупації, також містить дані про роль духовенства та релігійної підтримки у підрозділах, хоча у випадку УПА ця тема є досить складною для дослідження. У цьому ж контексті цікавою є публікація О. Лисенко «Релігія та церква у теорії та практиці українського націоналізму (20–40 роки ХХ ст.)» [34], яка відображає ідеологічне осмислення ролі релігії в українському національному русі та містить відомості про використання духовенства у формуванні національної ідентичності та морального духу військових.

Таким чином, дослідження історії українського капеланства можна умовно поділити на три групи – дослідження власне історії капеланства, дослідження історії церкви та дослідження історії військових підрозділів. Сучасна українська історіографія історії капеланства представлена фундаментальними монографіями, які написані з

використанням унікальних архівних матеріалів та мемуаристики, у яких відображені загальні риси діяльності військових капеланів у XX столітті, але вони потребують подальшого поглиблення, адже тема є досить багатогранною – це і нормативна база діяльності, конфесійне різноманіття, персональна та локальна історія капеланства та багато інших аспектів.

1.2 Джерельна база дослідження

Історія українського капеланства XX століття відображена у численних джерелах – нормативних документах, мемуарах, спогадах, інтерв'ю, матеріалах судово-слідчих справ, тощо.

У першу чергу важливими джерелами для дослідження становлення та діяльності капеланської служби періоду визвольних змагань початку XX століття є спогади найбільш відомих капеланів, священників та душпастирів. Одним з таких є мемуарно-історичний твір о. П. Білона «Похідна церква 6-ї стрілецької Січової дивізії» [1]. Автор описує свій досвід душпастирської служби у таборі інтернованих армії Яковлева, процес організації похідної церкви у підрозділах Армії УНР, з'їзд військових священників у Тарнові та багато інших цінних фактичних даних. У даному контексті цікавими є також спогади Павла Скоропадського [14], які містять ексклюзивну інформацію про формування церковної політики гетьмана, формування національних збройних сил та запровадження посад капеланів у підрозділах.

Спогади одного з найвідоміших капеланів Армії УНР о. П. Пащевського [15] містять цінну інформацію про безпосередню участь духовенства у бойових діях під час «Зимового походу». Автор намагається донести читачеві бачення душпастирської служби не лише як здійснення літургій та виконання треб, а й наголошує на винятковій ролі капеланів у підтримці морального духу, наданні духовній розраді пораненим, формуванні ідеологічного стрижня війська, організації молитов та поховань. Пащевський згадує складні умови служіння –

постійні бойові дії, холод, нестачу харчів та медикаментів, які капелани переживали на рівні з простими бійцями, тому їх авторитет у війську був незаперечним.

У мемуарах учасника визвольних змагань І. Лебедовича «Полеві духовники УГА» [7] відображена діяльність капеланів у Галицькій армії. Ця праця включає не лише спогади учасників подій, а й цінні матеріали, зокрема список капеланів учасників УГА, список священиків, які були заарештовані поляками у 1919 та 1920 роках, список українських капеланів, які перебували на службі в австрійській армії під час Першої світової війни. Видання містить спогади, щоденники та мемуари кількох капеланів – власне о. І. Лебедович, о. В. Лаба, о. П. Голинський, о. С. Дурбак, о. Т. Чайківський. Фактично ця праця є поглядом духовників на визвольні змагання та на українське військо зсередини, та водночас свідчить про важливу роль капеланів у бойових діях на усіх етапах. Духовній опіці в УГА присвячена також стаття найбільш відомого капелана ХХ століття – о. Василя Лаби «Заслужна роля польового духівництва» [6]. Будучи досвідченим священиком та капеланом, о. В. Лаба наголошує на важливій ролі духовенства у боротьбі за збереження української ідентичності, вихованні нового покоління українців, у тому числі воїнів. Автор наголошує на використанні досвіду служби в австрійській армії для організації роботи польових капеланів в українських підрозділах та характеризує офіційну позицію вищого керівництва щодо церковного питання у військах через аналіз законодавчо-правових актів, що регламентували діяльність капеланів у галицькому війську. Автор описує душпастирську службу капеланів як «дуже натхненну», адже вони мали єдину віру та погляди зі своїми підопічними.

Стаття «Духовна опіка над стрільцями 1-ої УД» [5] описує процес організації дивізії, її вишколу та процес відбору капеланів митрополитом А. Шептицьким. Автор вказує імена капеланів УГКЦ на

службі в дивізії, їх відданість службі та опіку не лише над бійцями, а й роботу з членами їх родин. Опис свята Покрови у таборі Першої Української Дивізії відображений у публікації Олега Лисяка «Під її святим покровом» [9]. Автор описує у загальних рисах задоволення релігійних потреб бійців, а також розмістив рідкісне фото наметової каплички у таборі в Італії.

Доля українського військового духовенства в умовах перебування у польському концтаборі «Берега Картузька» відображена у спогадах капелана дивізії військ СС «Галичина» о. Ісидора Нагаєвського. Праця «Тернистим шляхом. Спогади священника про Березу» [12] містить важливі свідчення про долю духовенства та умови ув'язнення.

Спогади засновника УПА «Поліська Січ» Тараса Бульби-Боровця під назвою «Армія без держави: слава і трагедія українського повстанського руху» [2] відображають авторське бачення українського повстанського руху. Хоч автор більше описує військово-політичну організацію УПА, але також згадує про духовне життя бійців за українську незалежність, святкування церковних свят, участь духовенства у військових операціях та інших урочистостях. Деталі підпільного служіння духовників у підрозділах УПА описує у своїх мемуарах під назвою «Сторінки з пережитого комбатантом УПА» [8] В. Левкович на псевдо «Вороний». Автор описує досвід проведення служби Божої у підпіллі, акцентуючи, що іноді бійці не знали ні імені, ні місця служіння священника, для більшої безпеки, але попри усі обставини духовники ніколи не відмовляли у забезпеченні духовних потреб підпільників.

Архівні матеріали з судово-слідчих справ радянських спецслужб теж можуть бути використані як джерела у межах даного дослідження, хоча й зі значною поправкою на умови створення таких матеріалів, адже під тиском та тортурами неможливо було б говорити про достовірність фактичних даних. Але за умови співставлення з іншими джерелами та

максимальної верифікації даних, ці джерела можуть застосовуватись для уточнення та підкріплення даних з різних джерел. Крім того, ці документи є свідченням переслідування та репресій духовенства за душпастирську службу в українських військових формуваннях часів Другої світової війни. Яскравим прикладом є «Витяг з протоколу допиту Кладочного Йосипа» [3] від 10 червня 1947 року, який містить інформацію про капеланів, які перебували на службі у дивізії військ СС «Галичина» та священиків, які мали зв'язки з українськими націоналістами, та про їх подальшу долю.

Протокол допиту Йосифа Сліпого [17] має дані про значний інтерес радянських спецслужб до створення та діяльності священства УГКЦ у дивізії військ СС «Галичина». Ці справи та звинувачення у колабораціонізмі мали велике значення для пропагандистської системи СРСР та мали на меті дискредитацію духовенства УГКЦ, УГКЦ як церкви та повна її ліквідація.

Фундаментальне двотомне документальне видання «Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів держбезпеки» [10 – 11] містить архівні матеріали НКВС-МДБ-КДБ, які стосуються політики радянської влади проти Української Греко-Католицької Церкви в роки та після Другої світової війни. Для дослідження історії українського капеланства цінними є дані про переслідування священників-капеланів та дискредитацію їх духовного авторитету, звинувачення капеланів у зв'язках з націоналістами та «націоналістичній діяльності», хоча отці лише виконували своє духовне призначення. Ці джерела відображають процес інституційного знищення українського капеланства, що фактично перервало традицію греко-католицького душпастирства на кілька десятиліть.

Нормативні документи державних утворень різних періодів на теренах України є важливим джерелом дослідження історії українського капеланства. Вони важливі для розуміння формування збройних сил,

структури військ, статусу та діяльності капеланів, тощо. серед таких джерел можна назвати «Вісник державного секретаріату військових справ» [4], який містить нормативні документи щодо організації військової служби, забезпечення підрозділів, а також деякі аспекти набору до армії ЗУНР військових капеланів та їх статусу.

Значний джерелознавчий потенціал має документальний відеофільм «Отець Кадило. Капелан УПА» [13]. В основі сюжету – біографія греко-католицького священника Василя Шевчука. Він був польовим духовником УПА у період 1945 – 1948 років та мав псевдо «Кадило». Автори стрічки зібрали свідчення очевидців та усіх, хто має інформацію про служіння капелана, зібрали цінні фотоматеріали та здійснили автентичні реконструкції, що дає додаткову можливість візуалізації багатьох аспектів душпастирської служби о. В. Шевчука.

З огляду на предмет дослідження, джерелами також є навчальні програми з історії України та підручники з історії України для 10 та 11 класів для здобувачів закладів загальної середньої освіти [51 – 60]. Особливістю історії українського капеланства XX століття є відсутність чітко визначеної теми у шкільному курсі історії, але є ряд тем та підрозділів, у межах яких є сенс розширити фактичний матеріал та практичні завдання з даної проблематики.

Таким чином, джерельна база дослідження включає офіційні документи органів світської, церковної та військової влади, а також ряд джерел особового походження – мемуари, спогади, інтерв'ю свідків подій, безпосередніх учасників, а також представників військового духовенства у різних збройних формуваннях XX століття.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВЛІСТІ УКРАЇНСЬКОГО КАПЕЛАНСТВА XX СТ.

2.1 Українське капеланство доби Визвольних змагань початку XX ст.

Національно-визвольні змагання 1917 – 1920 рр. започаткували процес відродження традицій українського військового капеланства, відомого ще за часів українського козацтва. Але умови того відродження були надзвичайно складні. Револьюційні ідеї у переважній більшості ґрунтувалися на позиціях соціалізму, у системі уявлень якого церква та релігія або ігнорувались, або відверто зневажались. Керівництво Центральної Ради не планувало проводити церковну політику, про що свідчить відсутність міністерства віросповідання. Ряд істориків вважають такий підхід помилковим, дехто навіть називає це головною причиною поразки національно-визвольних змагань. І хоча це твердження є надто категоричним, все ж, незначна за кількістю революційна інтелігенція не враховувала одну з головних сфер життя доволі релігійного суспільства.

Територія України включала 9 православних єпархій, які канонічно належали до Московського патріархату, тому українські сановники не поспішали активно діяти і вичікували результатів подій як у Києві, так і у Москві. Всеукраїнський Церковний Православний Собор був скликаний наприкінці 1917 року з метою проголошення автокефалії [18, с. 63]. Одним з головних ініціаторів собору виступив III Всеукраїнський військовий з'їзд, який у своїй відозві зазначав: «Кожна військова українська частина має надіслати по одному воякові, а українські частини київської залоги по троє вояків. В Соборі мають взяти участь панотці всіх українських військових частин» [31, с. 43]. Навіть на цьому етапі була практично відсутня державна політика щодо

церковного питання, про небезпеку чого неодноразово наголошували у своїй публіцистиці громадські діячі.

Іншим негативним фактором було помірковане ставлення Центральної Ради військової організації та до створення постійно діючих збройних сил, хоча розгортання революційних подій врешті змусило зайнятися розбудовою війська. Генеральний секретаріат військових справ у листопаді 1917 року очолив Симон Петлюра та здійснив потужну роботу у цій сфері – забезпечив організаційне становлення військових структур та наповнив їх якісним змістом, у тому числі відновив національне військове духовенство.

На Всеукраїнському церковному з'їзді у червні 1917 року Симон Петлюра зустрівся з духовенством та запропонував посаду військового священника 1-го Українського запасного полку священнику з Херсонщини о. Павлу Пашевському (див. Дадаток Б), а посаду капелана полку ім. Б. Хмельницького о. Миколі Мариничу (див. Дадаток В). Фінансування утримання капеланів при військових формуваннях у державному бюджеті не передбачалося, але С. Петлюра все одно просив набирати у військо капеланів, адже «розумів, що державу можна створити тільки з міцним, дисциплінованим військом, вихованим у здоровому національному дусі» [26, с. 57].

Павло Пашевський досить вдало зміг організувати роботу у доволі складний період політичної нестабільності, у російських частинах поширювалися революційні настрої, моральний дух падав, спричинивши масові дезертирства. Під духовною опікою о. Павла Дорошенківський полк зберіг повну боєздатність та дисципліну, брав участь у боях з більшовиками на початку 1918 року під Конотопом та Києвом [15, с. 5]. Діяльність о. Павла Пашевського справила позитивне враження, тому йому надали повноваження на роботу в урядових структурах міністерства внутрішніх справ УНР, у департаменті віросповідань.

Паралельно він продовжував капеланське служіння у військах УНР протягом усього періоду національно-визвольних змагань.

Восени 1917 року були сформовані ряд інших українських полків – ім. Полуботка, Богуна, Грушевського, Сагайдачного, Шевченка, Наливайка. Але на перших етапах капеланську службу у них несли священники з російських військових частин. Лише поступово з різних причин, у тому числі матеріальних, відбувався процес ротації і у результаті духовною опікою українських підрозділів стали займатися українські священники з більш свідомою національною позицією. Найбільш відомі капелани Армії УНР – о. П. Білон, о. М. Матеюк, о. В. Сукачів, о. А. Матеюк, о. О. Маричів [26, с. 58]. Проблемою лишалося нестабільне політичне життя і як результат тенденційні революційні погляди серед військових призводили до того, що деякі підрозділи усували капеланів від служіння. Але з такими підрозділами також проводили роботу, о. П. Пащевський особисто намагався змінити їх думку: «Приходилося буквально не тільки проводити дні, а й ночі в касарнях з козаками, освідомлюючи їх з національного та релігійного боку» [15, с. 6].

Військові капелани проявляли активну громадянську позицію, виконуючи не лише безпосередні обов'язки, а й розбудовуючи Українську православну церкву, вбачаючи її роль у підтримці незалежності України. Вони виступали ініціаторами церковних з'їздів місцевого та усеукраїнського рівнів. У грудні 1917 року була утворена Всеукраїнська православна церковна рада, до складу якої увійшли і капелани о. П. Пащевський та о. П. Сікорський. Головою ради став член Центральної Ради, полковий священник о. Олександр Маричев. Він був досить авторитетним духовником, мав досвід капеланської служби під час Першої світової війни та мав чіткі проукраїнські погляди та виступав за автокефалію Української православної церкви.

Забзалюк Д. називає найбільш боєздатними формуваннями Армії УНР Дорошенківський, Богданівський полки та Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців Євгена Коновальця, які вдало показали себе у битві за Київ, та акцентує на значній заслuzі духовенства, яке своїм впливом зміцнювало моральний дух козацтва та користувалось авторитетом і повагою серед військових [26, с. 59]. Військові капелани не лише несли духовну опіку над бійцями, а й нарівні з ними переживали негаразди, злидні та брали безпосередню участь в операціях. Саме це й принесло їм таку повагу та беззаперечний авторитет. Крім того, усі державні та військові урочистості відбувалися за участі духовенства та після молебну.

Зовсім інша ситуація спостерігалась навесні 1918 року – гетьман Павло Скоропадський спрямував значні ресурси на розбудову фахових збройних сил, які вважав запорукою існування Української Держави. Він організував вісім армійських корпусів, які включали усі необхідні різновиди військ, та створив військові заклади освіти у найбільших містах України. У результаті, восени 1918 року усі підрозділи були повністю укомплектовані офіцерським складом.

Гетьман П. Скоропадський проводив активну церковну політику – було створене Міністерство ісповідань, яке очолив Василь Зінківський – професор філософії Київського університету. Він мав досить прогресивні погляди, виступав за українізацію Церкви та автокефалію. Гетьман Скоропадський мав подібні погляди, у своїх спогадах він зазначав: «Особисто я – глибоко віруючий православний християнин. Безмежно прив'язаний до нашого православ'я, але не можу без щирого співчуття дивитися на те, у що перетворилася наша церква, завдяки огидній політиці, яку вела стара російська влада по відношенню до неї. Віра задушена, вбито все живе, святе в нашій релігії» [14, с. 219].

Військове капеланство у збройних силах П. Скоропадського виконувало важливу роль. Більшість капеланів продовжили свою

службу після поразки Центральної Ради, зокрема о. Анатолій Волкович, якого призначили дивізійним благочинним в Окремій Запорізькій дивізії. У цій же дивізії перебували капеланами на службі о. Василь Сукачів, о. Микола Маринич, о. Микола Машняга [19, с. 72]. Усі вони мали патріотичні українські погляди та високий рівень національної свідомості. Капелани самовіддано здійснювали духовну опіку над бійцями, підвищуючи їх моральний дух та укріплюючи у їх нелегкій службі, та паралельно виконували звичайні церковні треби на прохання місцевого населення. Цікавим фактом є те, що дивізія разом з українськими капеланами перейшли на бік Директорії під час її повстання та підтримали масовий національний виступ проти німецької окупації та утисків влади [45].

У жовтні 1918 року гетьман Павло Скоропадський видав наказ про призначення капеланів до основних військових підрозділів Армії Української Держави. Загалом було призначено 48 священників [24, с. 42], але через два місяці Гетьманат був повалений, тому їх діяльність була короткотривалою. З-поміж них на службі в українському війську після повалення Гетьманату лишився тільки один капелан – о. Василь Сукачів.

За часів повстання Директорії чисельність військ зросла до 300 тисяч, але рівень їх організації лишався незадовільним, дії відзначались стихійністю, а керівники не мали жодної військової освіти чи досвіду. У бою військові підрозділи не витримували тиску і були неспроможні тримати удар. Розбудовою українських збройних сил займався Головний Отаман Симон Петлюра та ряд талановитих та патріотично налаштованих воєначальників, серед яких Є. Коновалець, О. Осецький, М. Юнаків, О. Галкин, П. Єрошевич, В. Петрів, М. Капустянський, М. Омелянович-Павленко та ін. Їх наполегливою працею були створені ряд боєздатних та злагоджених формувань – Осадний корпус Січових Стрільців, Запорізький корпус та кілька піших дивізій. У контексті

розбудови збройних сил значну увагу приділяли підтримці морального стану бійців та духовній опіці.

У січні 1919 року була створена Головна управа військового духовенства, яка входила до складу Генштабу Армії УНР. Напередодні була проголошена автокефалія Української Православної Церкви [20, с. 46], а Головний священик армії УНР увійшов до складу Українського Церковного Синоду, підкреслюючи таким чином важливе місце релігійно-духовних потреб військових у новій українській державі. У січні 1919 року на службу у збройних силах призначено 30 капеланів, яких прирівняли до звання підполковників та призначили відповідне утримання. Щодо проблеми конфесійного різноманіття, то більшість капеланів у військах УНР були православними, але з огляду на потреби бійців корпусу Січових Стрільців Є. Коновальця, половина яких сповідували греко-католицизм, при штабі впровадили посади капеланів греко-католиків [30]. Православними капеланами опікувався о. О. Маричев, а греко-католицькими – о. Семен Гребенюк, їх діяльність була злагодженою та підпорядковувалась спільній меті – зміцненню морально-бойового духу бійців корпусу.

У грудні 1918 року Головним священником українських збройних сил був призначений о. Антоній Матеюк, який був досвідченим капеланом – пройшов шлях від військового священника до дивізійного благочинного, обраний учасником Українського Священного Синоду, брав активну участь у розбудові національної церкви та розвивав духовну опіку збройних сил [38, с. 68]. Саме завдяки його лобіюванню більшість військових частин отримали власних капеланів, хоча політична нестабільність та постійні військові дії не давали можливість сформувати структуровану організаційну вертикаль та горизонталь капеланів в Армії УНР. Капелани дуже відповідально ставилися до своїх обов'язків, брали участь в усіх бойових діях та ризикованих операціях, у тому числі у Першому та Другому Зимовому походах. Крім військових,

капелани також пропонували широку духовну опіку місцевому населенню, адже через бойові дії селяни часто лишались без священиків. Це підвищувало імідж нової влади та її військових формувань серед простого народу, особливо у порівнянні з більшовиками або махновцями, які пропагували відвертий атеїзм.

У листопаді 1920 року союзницькі війська УНР та Польщі зазнали поразки, відтак українське військо опинилося у польських таборах у дуже скрутному становищі, але Головний Отаман повністю зберіг структуру та чисельність військ, у тому числі усіх капеланів. Їх робота у таборах була надзвичайно важливою, більшість бійців мали поранення «духовні та фізичні», над чим і працювали священики. За ініціатииви П. Пащевського та Міністра ісповідань був виданий наказ з метою більш точного структурування служби військових капеланів. Також відбувся з'їзд душпастирів за ініціатииви Міністерства ісповідань, адже «назріло багато питань, які потребують обговорення і вирішення» [26, с. 73]. Цей з'їзд не лише актуалізував проблемні питання життя, служби та діяльності військових капеланів, а й значно пожвавив релігійне життя у середовищі українських військ та зміцнив ряд позицій на офіційному рівні.

Отже, період національно-визвольних змагань початку ХХ століття відзначався напруженою боротьбою на політичному та військовому рівнях за існування незалежної Української держави. Різні підходи до питання необхідності капеланського служіння у військах призвели до відсутності чіткої організації інституту капеланства, невизначеного статусу священиків у військових частинах та відповідно недостатнє матеріальне забезпечення. Військові підрозділи, забезпечені душпастирською опікою, показали себе більш витривалими у боях та демонстрували кращий рівень морально-психологічної підготовки. Це стало одним з факторів слабкої армії часів Центральної Ради, порівняно з періодом Гетьманату та Директорії УНР.

2.2 Розвиток інституту капеланства в Західноукраїнській Народній Республіці

Західноукраїнські землі традиційно мали високий рівень духовності та значну кількість національно-свідомих та активних священиків Української Греко-Католицької Церкви. Вони проявляли себе у найбільш складні історичні періоди, зокрема під час революції 1848 року та під час Першої світової війни. Зокрема досить продуктивною була діяльність капеланів у складі добровольчого легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Сформований у 1914 році, легіон мав духовну та матеріальну підтримку від митрополита Андрея Шептицького [35]. Першим капеланом УСС став о. Андрій Пшепюрський (див. Додаток Г), який був активним просвітителем, національно свідомим та патріотично налаштованим духовником і перебував у легіоні протягом усієї війни аж до 1918 року. Його душпастирська служба високо оцінювалася бійцями та командуванням, він був особисто присутній у найбільших битвах та допомагав пораненим, займався похованнями загиблих, складав списки полеглих, за що був удостоєний нагороди срібною медаллю за хоробрість. Також у легіоні УСС на службі капелана перебував о. Микола Їжак (див. Додаток Д), який став відомий своєю ініціативністю та відповідальним ставленням до душпастирської служби. Його служба виходила далеко за межі капеланства, він вів деталізований облік поховань полеглих стрільців, який зберіг для нащадків цю частину історії УСС [41, с. 218]. Також на службі у легіоні перебували о. Юліан Фацієвич та о. Анатоль Базилевич (див. Додаток Е).

Досвід капеланського служіння у легіоні Українських Січових Стрільців став корисним після проголошення Західноукраїнської Народної Республіки та формування Збройних сил. Українська Греко-Католицька Церква підтримувала молоду українську державу та її

збройні сили на кожному етапі та брала активну участь у їх формуванні та всіх урочистостях. Багато священиків стали капеланами добровольцями і приєдналися до українських підрозділів з перших днів [49]. Серед них о. Теодор Чайківський (див. Додаток Ж), о. Михайло Твердохліб, о. Іван Косонога, о. Іван Колтонюк [26, с. 85]. До прийняття відповідної нормативної бази, капелани застосовували попередній досвід служби в австрійській армії та налагоджували роботу на місцях за звичною схемою – до їх обов’язків відносились служба богослужінь, культурно-просвітницька робота, опіка над пораненими, поховання полеглих та спілкування з їх рідними.

1 січня 1919 року був опублікований наказ «Організація духовництва Українського Війська» [4], який був спільним напрацюванням полковника Д. Вітовського та о. Миколою Їжаком. Він мав впорядкувати статус та спектр зобов’язань капеланів в Армії ЗУНР, організація яких у цілому була запозичена з австрійської моделі та була знайома досвідченим українським капеланам. Центральним органом керівництва капеланами стало Зарядче Преподобництва, яке очолив досвідчений капелан о. Микола Їжак. Цей орган займався комплектацією військ капеланами та матеріальним забезпеченням, тощо. Загалом в Збройних Силах ЗУНР перебували на службі 96 греко-католицьких священиків [39, с. 198]. За офіційними підрахунками з них загинули приблизно третина.

Статус капеланів в УГА був прирівняний до старшинського, що зрівнювало також їх матеріальне забезпечення та відповідні пільги. Капелани ділились на дві категорії – польові духовники та преподобники. Одним з важливих обов’язків капеланів була організація, облік та впорядкування поховань полеглих, при чому велика роль у збереженні пам’яті та залученні до пам’ятних урочистостей місцевого населення належала саме польовим духовникам. Це зміцнювало авторитет держави та її армії серед населення, а також загартовувало

моральний дух бійців. Капелани активно працювали не лише на фронті, а й у тиллових частинах, у польових госпіталях та лікарнях, а також з полоненими у в'язницях Львова після ув'язнення поляками.

Відомими капеланами Української Галицької Армії були о. Петро Кашуба (див. Додаток З), о. Яким Фещак (див. Додаток И), о. Михайло Юзв'як, о. Омелян Баранський, о. Теодор Чайківський, о. Михайло Твердохліб, о. Остап Гайдукевич, о. Іван Брикович, о. Володимир Демчук, о. Макарій Каровець (див. Додаток К), о. Іван Лебедович (див. Додаток Л) та багато інших. Начальним духівником при УГА став відомий о. Василь Лаба (див. Додаток М), який відіграв значну роль у розвитку українського капеланства у ХХ столітті [40, с. 159].

Таким чином, українські капелани у Збройних Силах ЗУНР відіграли помітну роль у забезпеченні високого рівня морально-бойового духу, патріотичному вихованні та налагодженні військової дисципліни. Багато у чому це заслуга самих священиків, які були не лише добре освіченими та мали попередній досвід служби в австрійській армії, а й мали високі моральні якості та патріотичні погляди, фізичну витривалість та душевну щедрість. Постійно перебуваючи у підрозділах, українські капелани не обмежувалися душпастирською службою, а й виконували усі можливі завдання із матеріального та продовольчого забезпечення, зносили усі перемоги та поразки на рівні з простими бійцями, чим заслужили незаперечний авторитет серед них. Саме на теренах ЗУНР були відпрацьовані структура, завдання та компетенція інституту українського капеланства, які на практиці засвідчили ефективність форм та методів роботи польових духовників.

2.3 Українське капеланство в умовах війни двох тоталітарних режимів

Станом на початок Другої світової війни українські землі перебували у складі кількох держав, що фактично означало існування

розрізнених військових формувань та політичних об'єднань. Відповідно, духовна опіка над військовими у них здійснювалася згідно з різними директивами та мала ряд особливостей.

Першу групу військових підрозділів становлять формування у складі гітлерівських військ, найбільш відомі українські батальйони «Нахтігаль», «Роланд» та дивізія військ СС «Галичина» [22, с. 64]. Варто зазначити, що серед вищого керівництва нацистської Німеччини не було єдиної думки щодо формування військових підрозділів на захоплених територіях, тому і політика щодо їх формування була не зовсім послідовною.

ОУН-Б мали на меті сформувати боєздатну українську армію для розгортання подальшої боротьби за незалежну Українську державу, на перемовинах з німцями йшла мова про 20 – 30 тисяч бійців-добровольців, але дозвіл отримали лише на один батальйон. У таборі Нойгаммер був сформований батальйон ім. Євгена Коновальця, який отримав назву «Нахтігаль» (Соловей) за гарний спів бійців [33, с. 72]. Станом на квітень 1941 року батальйон налічував 330 добровольців, а командував ними Роман Шухевич. У штаті батальйону передбачався капелан, хоча за стандартами німецької армії ця посада вводилася на більшу кількість бійців [41, с. 220]. Капеланом батальйону «Нахтігаль» став о. Іван Гриньох (див. Додаток Н).

Другий український батальйон у складі німецької армії був утворений у квітні 1941 року в Австрії та отримав назву «Роланд». Він налічував 300 бійців, а командувачем був призначений Євген Побігуший [46]. Духовною опікою у батальйоні займався досвідчений капелан о. Іван-Всеволод Дурбак, який самовіддано працював та підтримував морально-бойовий дух українських бійців.

Капелани цих батальйонів проводили у підрозділах душпастирську роботу, займались просвітництвом та громадською діяльністю, наскільки їм це дозволяли робити переміщення їх

підрозділів. Зокрема, батальйон «Нахтігаль» разом зі своїм капеланом прибули до Львова 30 червня 1941 року, зустрілися з митрополитом А. Шептицьким у знаковому місці – соборі святого Юра [28]. Крім того о. І. Гриньох підтримав Акт відновлення Української держави під час Національних зборів у будинку просвіти [26, с. 123]. Батальйон «Нахтігаль» брав участь у двох боях з більшовиками, але капелан супроводжував його постійно та своєю роботою не лише зміцнював моральний дух бійців, а й завойовував симпатії місцевого населення, проводячи служби та виконуючи церковні треби. Свідченням його відданості служби є бойова нагорода – орден Залізного Хреста другого класу. На жаль, у результаті розформування батальйону «Нахтігаль» 13 серпня 1941 року, о. І. Гриньох припинив свою капеланську службу при ньому та тимчасово виїхав у Берлін [22, с. 245].

Така ж доля спіткала й батальйон «Роланд» - 14 серпня 1941 року його відкликали з фронту та розформували, а капелан о. І.-В. Дурбак відбув до Львова. Бійці обох батальйонів були об'єднані та перебували у таборі у Франкфурті-на-Одері та потребували духовної опіки капелана. Тому митрополит А. Шептицький благословив на цю службу о. І.-В. Дурбака [35]. Об'єднаний батальйон брав участь у боях з радянськими партизанами на території Білорусі і хоч і проявляв себе у боях якнайкраще, але все ж таки зазнавав серйозних втрат. На цьому етапі до обов'язків капелана додалася необхідність поховання загиблих, облік вбитих та місць поховань, сповіщення рідних загиблих вояків.

Зрештою, через політичні погляди командирів батальйону, його також відкликали до Львова, старшини та капелан були заарештовані. О. І.-В. Дурбака швидко звільнили, а митрополит призначив його капеланом дивізії військ СС «Галичина», що саме формувалася [21, с. 58]. Урочисте проголошення про створення дивізії відбулося у Львові 28 квітня 1943 року. Це стало можливим завдяки лобіюванню цього питання Українським Центральним Комітетом та його очільником В.

Кубійовичем та за підтримки губернатора Галичини Отто Вахтера. Підхід до її створення був більш серйозний, ніж у випадку батальйонів «Нахтігаль» та «Роланд» - спеціально створена Військова Управа, до складу якої увійшли досвідчені командири УГА А. Бізанц, В. Курманович та колишній духівник Галицької армії о. Василь Лаба, займалась її формуванням [44].

Свідченням активної підтримки серед населення краю Забзалюк Д. називає значну кількість добровольців – 80 тисяч та постійну підтримку митрополита А. Шептицького у питанні душпастирської опіки та комплектуванні дивізії військ СС «Галичина» капеланами [26, с. 127]. У результаті при Військовій Управі був заснований відділ духовної опіки, який очолив о. Василь Лаба. Його славнозвісна проповідь у соборі святого Юра на честь проголошення утворення дивізії військ СС «Галичина» набула широкого розголосу, адже проголошувала створення українського національного війська, яке о. В. Лаба назвав «воскресінням Української Галицької Армії» [48]. Ці слова стурбували німців, проповідь навіть була записана на платівку та надіслана губернатору і далі у штаб Гімmlера, у результаті чого митрополита А. Шептицького викликали у Берлін. Але поїхав туди саме о. В. Лаба та зумів справити позитивне враження своїм досвідом військового капеланства в австрійській армії.

Отже, сформована як піхотна дивізія, дивізія військ СС «Галичина» мала у своєму складі три піхотні полки, артилерійський полк, батальйони зв'язку та саперний батальйон та кілька допоміжних механізованих дивізіонів – важкої артилерії, протитанкової артилерії, зенітний, розвідувальний та ін. Кількість бійців станом на літо 1944 року становила 15 тисяч 300 осіб.

На заклик митрополита А. Шептицького першими добровольцями на службу у дивізії військ СС «Галичина» серед священства стали о. Іван Галибей, о. Роман Головатий, о. Іван Дубчевський, о. Роман Косович,

абітурієнти Львівської духовної семінарії. Додатково митрополит спрямував 12 священників на посади капеланів штабу дивізії, полків та дивізій. Серед найвідоміших з них – о. І.-В. Дурбак, о. Е. Кордуба, о. В.-В. Лещишин, о. Р. Лободич, о. Ю. Ванчицький, о. І. Нагаєвський, о. С. Сапрун, о. М. Левенець, о. І. Голойда, та ін. [28]. Усі капелани, призначені на службу у дивізій, пройшли військовий вишкіл протягом трьох місяців у таборі Зеннгайм [43, с. 35], а вже після цього приступили до безпосереднього виконання обов'язків у своїх підрозділах. Дивізійним духовником був призначений о. І. Нагаєвський, він же був заступником о. В. Лаби [48].

Особливістю служби капеланів у дивізії військ СС «Галичина» була відсутність нормативної бази в німецькій армії щодо статусу, прав та обов'язків капеланів, тому о. В. Лаба доручив капелану 29 піхотного полку о. М. Левенцю (див. Додаток О) укласти детальну інструкцію для польового духовенства, якою могли б керуватися капелани. Серед обов'язків капеланів згідно цієї інструкції – відправлення Служби Божої кожної неділі та виголошення проповідей, проведення виховних бесід з особовим складом два рази на тиждень, організація культурно-розважальних акцій, бібліотек, забезпечення пресою, інформування про ситуацію на фронтах, але з офіційних повідомлень вермахту. Під час участі підрозділу в бойових операціях капелан мусив допомагати пораненим, відспівувати загиблих, вести реєстр поховань та загиблих і сповіщати їх рідних [26, с. 134 – 135].

У липні 1944 року дивізія військ СС «Галичина» брала участь у боях в районі Бродів проти військ радянського 1 Українського фронту. Сили були надто нерівними, але бійці тримали натиск, хоч і з значними втратами. Частина дивізії прорвалися з оточення і вдало відступила в Закарпаття, частина дивізії влилася у лави УПА, не менше семи тисяч бійців загинули і близько двох тисяч потрапили у радянський полон [48]. Загинули також капелани о. В. Лещишин, В.-І. Дурбак, о. В.

Стецюк. О. М. Левенець та о. Б. Левицький успішно вийшли з оточення та повернулися на службу до своїх полків, а о. І. Голойда був убитий поляками під час переходу через Лемківщину. Після цього дивізія була реорганізована, о. М. Левенець нагороджений Залізним Хрестом та призначений капеланом дивізії [26, с. 139]. Надалі дивізія СС «Галичина» використовувалась проти повстанців у Словаччині та проти радянських партизанів, у Югославії проти партизанської армії Тіто. На цьому етапі у дивізії дозволено було ввести посади православних капеланів, так як змінився склад бійців і вихідців з Волині (православних) тепер було набагато більше. Православними капеланами дивізії військ СС «Галичина» стали о. П. Дубицький та о. І. Скакальський [43, с. 40].

Починаючи з 17 березня 1945 року дивізія військ СС «Галичина» під назвою 1-ша Українська Дивізія увійшла до складу Української Національної армії, про створення якої оголосив генерал Павло Шандрук. У квітні полки склали присягу на вірність українському народові та Україні. Приймали присягу капелани полків та підрозділів. Короткий час дивізія була задіяна у боях в Австрії, але війна завершувалась і в результаті 700 вояків потрапили до американців, а весь інший особовий склад здав зброю перед англійцями у м. Шпітталі, звідки вони були інтерновані до табору військовополонених в Італії. У умовах перебування у таких складних обставинах, підтримували моральний дух та здійснювали духовну опіку українські капелани о. Е. Кордуба, о. О. Маркевич, о. М. Ратушинський, о. І. Скакальський [21, с. 492]. Після звільнення та зміни статусу з військовополонених на емігрантів багато капеланів емігрували до Канади, Бразилії, дехто лишився у Європі.

У контексті дослідження українських капеланів періоду Другої світової війни варто звернути увагу на ще одне українське військо, яке у надскладних умовах боролось проти двох тоталітарних режимів –

Українська Повстанська Армія. Вона діяла на території західноукраїнських земель, зокрема на Галичині, Волині, Буковині. УПА мала стійкий авторитет серед місцевого населення та духовенства зокрема. ОУН та командування УПА неодноразово зверталися до народу з відозвами, у яких наголошували, що відстоюють «демократію, свободу віри і світогляду, визнають усі релігійні культи, які не суперечать громадянській моралі» [26, с. 150]. Боротьба з більшовизмом для населення означала боротьбу з безбожниками, атеїстами, при чому доволі агресивними – закриття церков та знищення вірян і священства у 1930-х роках давала зрозуміти наміри радянської влади у випадку перемоги.

Вишкіл бійців УПА передбачав, окрім іншого, значну політично-виховну роботу. Командування розуміло високий рівень релігійності населення на західноукраїнських землях, тому священники були постійно присутніми у підрозділах, хоча формально не входили до їх штату. Найбільша їх кількість перебувала при школах – старшинських та підстаршинських, а також у деяких бойових відділах.

Першими загонами УПА стали формування так званої «Поліської Січі», створеної отаманом Тарасом Бульбою-Боровцем напередодні німецько-радянської війни [2]. На перших етапах ці формування намагались домовитись з німцями про визнання і співпрацю, але після відмови та початку переслідування перейшла у підпілля та почала боротьбу з обома режимами. На початку 1942 року спільно з ОУМ-М контролювали значну частину Полісся і Волині. Влітку ОУН-Б сформувала на Волині свої підрозділи УПА та підпорядкувала загони Т. Бульби. Очолив єдину військо УПА полковник Роман-Дмитро Клячківський, а з кінця 1943 року – генерал Роман Шухевич. У період найбільшого розквіту українського повстанського руху УПА налічувала до 100 тисяч бійців та охоплювала території північних та західних

областей, на яких діяли такі структурні одиниці як УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Схід та УПА-Південь [27].

Особливістю капеланського служіння у підрозділах УПА була відсутність у штаті підрозділів постійних капеланів. Це забезпечувало необхідну маневреність бойових одиниць та підвищувало рівень безпеки духовенства. Тому постійних капеланів мали тільки деякі тилові частини та старшинські школи «Дружинники» на Волині та «Олені» у Карпатах [32]. Але тим не менш, особовий склад та вище командування УПА були досить релігійними, тому релігійним та духовним потребам приділялась велика увага. Найбільш оптимальною була можливість залучати священиків за місцем дислокації підрозділів, для чого попередньо проводилась розвідка – на підконтрольній території вівся облік священиків, що включав інформацію про їх конфесійну приналежність та благонадійність.

Найпоширенішими формами участі священиків можна назвати відправлення святкової служби на найбільші християнські свята – Різдво, Великдень, Покрова, поховання полеглих бійців або прийняття урочистої присяги. Для цих потреб запрошувались священики з найближчого населеного пункту [34, с. 45]. На жаль, дуже часто такі священики ставали жертвами німецького, польського та радянського терору, адже будь які контакти з повстанцями каралися смертю. Серед них розстріляні німцями – о. Андрій та о. Володимир Мисечки, о. Іван Зварич, о. Венедикт Кернецький, о. Микола Малюжинський, о. Леонтій Мельник, о. Андрій Пинкевич, о. Степан Клубок, та багато інших. Заарештовані та заслані у радянські концтабори – о. М. Бичківський, о. В. Борецький, о. Ф. Бусел, о. І. Малишко, о. В. Калинчук, В. Кульчинський, о. А. Микульський, о. В. Пашевич, тощо. Вбитий радянськими партизанами о. О. Білецький, розстріляний без суду о. І. Тарнавський, розстріляний поляками о. Ф. Галабурда. Вже у 1947 році о.

П. Скрипник був розстріляний загонами НКВД за «духовну опіку над вояками відділів УПА» [3; 17; 23, с. 168;].

У деяких випадках священики приєднувались до лав УПА і таким чином могли виконувати разом зі службою також обов'язки постійних капеланів. Серед таких імен – о. В. Рибалта, о. І. Чугайда, капелан «Орлик», о. А. Радь, о. В. Шевчук (див. Додаток П) [13], о. Микитюк. Усі вони пройшли бої разом зі своїми підопічними та робили усе можливе, що забезпечити їх духовні потреби. Більш сприятливі умови душпастирської служби мав капелан старшинської школи «Олені» о. Роман Хомин, так як вона знаходилась у важкодоступному місці та давала можливість забезпечити більш ґрунтовне забезпечення релігійних потреб.

Таким чином, Друга світова війна стала каталізатором формування українських військових підрозділів – батальйони «Нахтігаль», «Роланд», дивізія військ СС «Галичина» у складі німецької армії, Українська повстанська армія, тощо. Всі вони мали на службі духовників – капеланів, які забезпечували релігійно-духовні потреби бійців та підвищували морально-бойовий дух. І хоч офіційні посади у німецьких підрозділах давали більше можливостей для виконання душпастирської місії, ніж робота у підпіллі в Українській Повстанській Армії, все ж можна констатувати, що українські священики здійснювали самовіддане служіння у своїх підрозділах, дуже часто жертвуючи власним життям заради побратимів.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНСЬКЕ КАПЕЛАНСТВО XX СТ. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1 Методика викладання проблематики історії українського капеланства у сучасній українській школі

Хронологічно історія українського капеланства може вивчатися у шкільному курсі історії України у 10 та 11 класах закладів загальної середньої освіти. Але проблема у тому, що затверджена Міністерством освіти і науки України програма не передбачає вивчення ролі капеланства у Першій світовій війні, у період національно-визвольних змагань, під час Другої світової війни, а також участі в підпіллі ОУН-УПА. Саме тому є необхідність напрацювання методичних матеріалів для заповнення таких прогалин та пошуку можливості проведення бінарних уроків або тематичних позакласних заходів.

Теми, присвячені історії українського капеланства мають значний навчально-виховний потенціал, адже можуть сформувати в учнів розуміння ролі та значення капеланства в історії України, його впливу на морально-психологічний стан воїнів, національну ідентичність та духовну культуру. Такі уроки допомагають виховувати патріотизм, повагу до духовних і моральних цінностей, що особливо важливо на сучасному етапі, коли Україна перебуває у стані війни.

Аналіз наявних шкільних підручників з історії України [51 – 60] засвідчив відсутність окремих розділів та навіть підрозділів, які б стосувалися історії українського капеланства. У переважній більшості підручників відсутнє навіть поняття «капелан» та «душпастирська опіка». Єдиними згадками капеланства є матеріал про ліквідацію УГКЦ у підручнику Даниленко В., Смольницької М., автори зазначили, що священство піддавалось репресіям за капеланську службу «у сотнях та куренях УПА» [53, с. 32], що дало додатковий важіль радянським

спецслужбам у справі ліквідації Української Греко-Католицької Церкви. Другим підручником, у якому згадується поняття «капелан» є підручник Мудрий М., Аркуша О. У контексті характеристики релігійного життя в незалежній Україні, автори згадують, що «інститут капеланства виник в умовах російсько-української війни» [55, с. 260], але не надають жодних фактичних деталей чи історичного контексту.

На уроках, присвячених історії українського капеланства, вчитель може застосовувати широкий спектр методологічних підходів та прийомів, які можуть бути адаптовані до фактичного матеріалу та до бажаних результатів навчальної діяльності.

Найбільш цікавим з них є **джерелознавчий підхід**, який передбачає опрацювання учнями різних типів історичних джерел – уривків мемуарів капеланів, накази командування, спогади бійців, фотографії з фронтового життя, тощо. Завданнями можуть бути визначення функцій капеланів – духовна підтримка, організація богослужінь, поховань, присяги, допомога пораненим, ведення обліку загиблих та спілкування з родинами загиблих, організація культурного життя, тощо. Результати аналізу джерел можуть бути представлені у вигляді таблиці або усний обмін інформацією між групами.

Метод рольової гри також може бути застосований під час уроків вивчення історії українського капеланства. Учні отримують картки з ролями – капелан, воїн, командир – та відтворюють короткий діалог про підготовку до бою, догляд за пораненими, поховання загиблих, тощо. Після цього відбувається обговорення у класі, як ці ситуації показують значення капеланів для морального духу війська.

Порівняльний метод. У межах хронологічного відрізка першої половини ХХ століття існували кілька українських військових підрозділів – УСС, Армія УНР, УГА. Порівняння діяльності капеланів у цих підрозділах за такими критеріями як: духовна та національно-патріотична підтримка, статус у підрозділах, перелік офіційних

обов'язків. Результати для зручності можна оформити у вигляді таблиці та зробити загальний висновок про результативність діяльності капеланів в українських підрозділах та фактори, які на них впливали.

Інтерактивні методи навчання. Їх перевага полягає у тому, що учні перетворюються з пасивних слухачів на активних учасників освітнього процесу. Активність учнів полягає у дослідженні, аналізуванні, дискусіях, відтворенні історичної ситуації, що розвиває навички критичного мислення та аналізу. Прикладами інтерактивних завдань та вправ можуть бути наступні:

- Метод «Асоціативний кущ» – учні на дошці або в онлайн-сервісі (Miro, Jamboard) створюють асоціації до слова «капелан»

- «Історичне інтерв'ю» – один учень у ролі журналіста, інший – у ролі капелана чи воїна, інтерв'ю записується на телефон і потім відбувається демонстрація для класу

- Метод «Мікрофон» – кожен учень швидко відповідає на запитання *«Чому присутність капелана була важливою для війська?»*, що дає можливість почути різні думки та прийти до спільного висновку

- Робота з візуальними джерелами – учні отримують фотографії капеланів на фронті, богослужінь у похідних церквах, похоронних церемоній та описують побачене, визначають які саме елементи ілюструють діяльність капелана

- «Мозаїка» (Jigsaw) – клас ділиться на групи, кожна з якої вивчає окремий аспект діяльності капеланів (духовна опіка, культурно-освітня діяльність, допомога пораненим, збереження національної ідентичності), а потім обмінюються інформацією, формуючи загальну картину

- Створення «Історичного коміксу» - учні у групах малюють на папері або онлайн короткий комікс: *«Один день із життя військового капелана»*

- Метод «Карта емпатії» - учні ділять аркуш на сектори: «Що бачить?», «Що чує?», «Що відчуває?», «Що робить капелан/воїн?» і заповнюють їх, уявляючи себе на місці історичної постаті

- Онлайн-вікторина (Kahoot, Quizizz) – швидкий і зручний метод закріпити основні знання про дати, поняття, відомих капеланів, змагання між групами краще мотивує засвоювати матеріал.

Таким чином, тематика історії українського капеланства ХХ століття практично не відображена у шкільних підручниках з історії України для 10 та 11 класу, хоча має значний навчально-виховний потенціал та потребує розробки методичних матеріалів та впровадження у навчальний процес. Тема дозволяє використання різноманітних методів навчання – джерелознавчого аналізу, порівняння, рольових ігор та широкого спектру інтерактивних методів та прийомів, що активізують активність та підвищують мотивацію учнів.

3.2 Розробка уроку на тему: «Роль українського капеланства в українських підрозділах періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань початку ХХ століття»

Тема уроку: Роль українського капеланства в українських підрозділах періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань початку ХХ століття

Тип уроку: комбінований

Мета:

- **Навчальна:** з'ясувати сутність та роль українського капеланства у визвольних змаганнях початку ХХ ст.; ознайомити учнів з постатями військових капеланів, їхнім впливом на формування національної свідомості та морального духу українських воїнів

- **Розвивальна:** розвивати навички критичного аналізу джерел, робити висновки та узагальнення, висловлювати власну позицію
- **Виховна:** виховувати патріотизм, повагу до духовних і релігійних традицій українського народу, розуміння цінності моральної підтримки у війні.

Обладнання: презентація, портрети капеланів (о. Андрій Бандера, о. Павло Пащевський, о. Йосип Кладочний, митрополит Андрей Шептицький), карти бойових дій часів визвольних змагань, роздатковий матеріал з фрагментами історичних джерел.

Хід уроку

1. Організаційний момент (2 хв.)

Привітання, мотиваційне запитання: *«Що може надати воїнові більше сили у боротьбі – зброя чи віра?»*

2. Актуалізація знань учнів (5 хв.)

Фронтальне опитування:

- *Які події відбувалися в Україні у 1917 – 1921 рр.?*
- *Яку роль відігравала церква в українському суспільстві початку XX ст.?*

3. Вивчення нового матеріалу (20 хв.). Міні-лекція з презентацією

I. Поняття «капелан»

Капелан (від лат. Сарра – плащ, накидка) – духовна особа, яка виконує душпастирські (релігійні та морально-психологічні) обов'язки у війську, лікарнях, навчальних закладах, місцях позбавлення волі чи інших інституціях.

У військовому середовищі капелан забезпечує духовну опіку військовослужбовців: проводить богослужіння, сповіді, похорони, надає моральну підтримку, зміцнює бойовий дух

Термін походить від легенди про святого Мартина Туринського. Його плащ (*cappa Sancti Martini*) зберігали у військовій каплиці франкських королів, а священики, що його охороняли та служили при війську, отримали назву *cappellani* – звідси й «капелани».

II. Українські капелани у лавах Легіону УСС, Армії УНР, УГА

а) Українські капелани у Легіоні Українських Січових Стрільців (УСС)

Легіон УСС (1914 - 1918) був сформований у складі австро-угорської армії. Австрійські війська мали вже розвинену капеланську службу, тому священики-греко-католики при УСС стали частиною офіційної військової структури.

Відомі українські капелани у складі УСС:

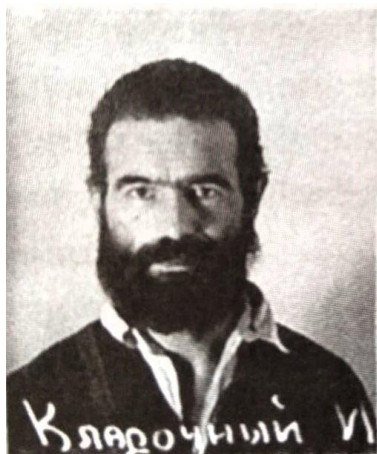
- о. Анатоль Базилевич

- о. Андрій Бандера (батько Степана Бандери)

- о. Йосиф Кладочний

- о. Андрій Пшепюрський

- о. Микола Їжак

Обов'язки капеланів УСС: відправи, сповідь, похорон полеглих, моральна підтримка, національно-патріотичне виховання.

Особливість: капелани легіону поєднували релігійну службу з національним вихованням, зміцнюючи таким чином ідею самостійності України.

б) Українські капелани в Армії Української Народної Республіки (УНР)

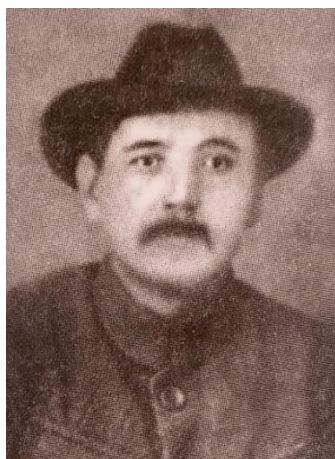
Армія УНР (1917 - 1921) з самого початку створювала власну систему душпастирства. У 1918 р. у Генеральному військовому секретаріаті було створено Відділ віросповідань, який координував роботу капеланів. При дивізіях та корпусах діяли православні й греко-католицькі священики.

Капелани Армії УНР:

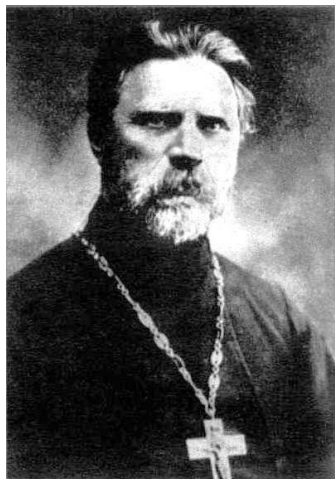
- о. Павло Пащевський

- о. Микола Маринич

- о. Павло Пятаченко

- митрополит Йоанн Теодорович

Завдання капеланів Армії УНР: духовна опіка, підтримка бойового духу, організація богослужінь у польових умовах.

Особливість: у складі армії капелани також сприяли українізації церкви, підтримували автокефалію.

в) Українські капелани у військах Української Галицької Армії (УГА)

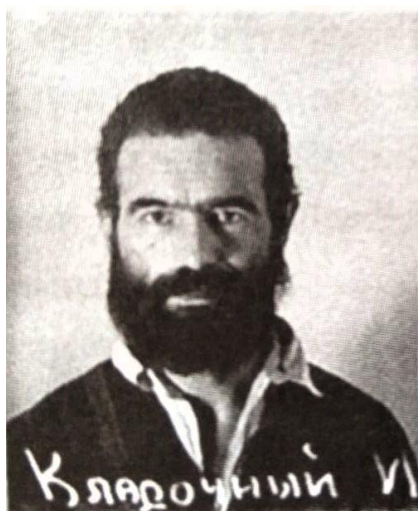
Українська Галицька Армія (1918-1920) – армія Західноукраїнської Народної Республіки, в основі якої були вояки колишнього Легіону УСС. Капеланська служба була досить розвинутою – при кожній бригаді УГА діяв польовий священик. Крім того існував інститут головного капелана армії.

Найвідоміші капелани:

- о. Андрій Бандера

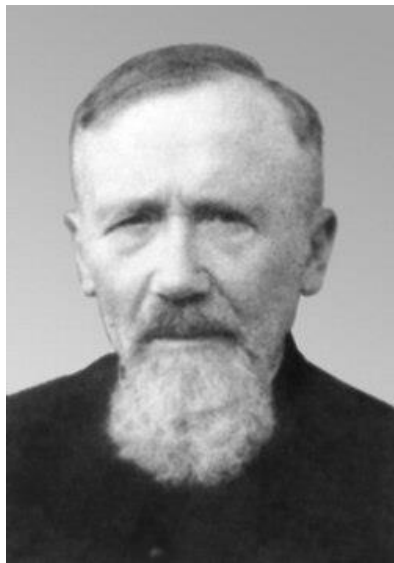
- о. Йосиф Кладочний

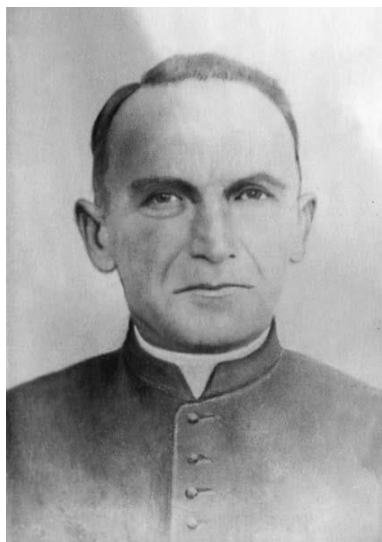
- о. Теофіл Антонович-Гординський

- о. Василь Лаба

- о. Омелян Ковч

- о. Анатолий Базилевич

Обов'язки: супровід вояків на фронті, організація польових церков, похоронів, молебнів.

Особливість: капелани УГА були не лише духовними пастирями, але й провідниками національної ідеї, формували моральний стрижень армії.

Отже, спільними рисами діяльності українських військових капеланів доби визвольних змагань (1914 – 1921) було поєднання релігійних функцій з національно-патріотичною місією, організація богослужінь у фронтових умовах, присутність як греко-католицьких так і православних священиків, підтримка морального духу й виховання вояків, участь у похованнях і вшануванні пам'яті загиблих.

III. Роль митрополита Андрея Шептицького у діяльності українського капеланства

Глава УГКЦ митрополит Андрей Шептицький (1865 – 1944) був не лише духовним провідником, а й моральним авторитетом для українського суспільства. Його ставлення до військових формувань у часи Першої світової війни та Визвольних змагань 1918 – 1921 рр. мало величезне значення.

Митрополит підтримував Легіон УСС, благословив бійців та надіслав до бійців греко-католицьких капеланів. Митрополит Андрей Шептицький висловлював думку, що боротьба УСС має національно-визвольний характер, а не лише військовий. Подібним чином він підтримував і УГА після проголошення Західноукраїнської Народної республіки. Митрополит не лише організував широку мережу капеланів та постійно підтримував бійців у своїх пастирських листах, закликав захищати народ без ненависті до ворогів, але з любов'ю до України. Таким чином, підтримка митрополита Андрея Шептицького легітимізувала участь священиків у війську та виховувала у військових почуття християнської моралі та національного обов'язку.

IV. Робота з історичними джерелами (групова робота):

Клас ділиться на три групи, кожна з яких отримує роздатковий матеріал з фрагментом спогадів вояків УСС про військових капеланів.

Завдання: Визначити яку роль виконував капелан у повсякденному житті солдатів?

Джерело № 1

«Капелан приходив до нас у бліндажі не тільки зі Святим Письмом, а й зі словом підбадьорення. Він розмовляв з кожним стрільцем, цікавився його родиною, підтримував у тяжку хвилину. Ми відчували, що не самі у цій страшній війні»

Джерело № 2

«На похороні товаришів капелан говорив такі слова, що в серці народжувалася рішучість: їхня жертва не була даремною. Після молитви ми ставали міцніші духом і готові були знову йти до бою»

Джерело № 3

«Священик не тільки правив літургію, а й організовував для нас читальні та співанки. Він казав: «Мусите бути не тільки добрими вояками, а й свідомими українцями». Так ми пізнавали свою історію і зміцнювали віру у власну державу»

Джерело № 4

«Під час атаки отець ішов поруч із нами, тримаючи хрест у руках. Ми знали: якщо капелан не боїться кулі, то й нам сором боятися. Його присутність була для нас сильнішою від зброї»

V. Закріплення нового матеріалу (10 хв.)

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Учні відповідають на запитання : *«Чому духовна підтримка була важливою для воїнів?»*

Дискусія:

«Чи можна сказати, що без українських капеланів визвольна боротьба втратила б частину своєї сили?»

VI. Підсумки уроку (5 хв.)

Узагальнення вчителя: українські капелани у період національно-визвольних змагань початку XX століття були не лише священиками, а й провідниками духу, які зміцнювали віру в перемогу та єдність.

VII. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект та презентацію.

Творче завдання: написати есе (1 сторінка) на тему: *«Якою я уявляю постать українського капелана доби визвольних змагань?»*

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що капеланський рух є важливою та багатогранною складовою історії українського народу. Він поєднує у собі не лише релігійний, а й культурний, освітній та націєтворчий аспекти. Досвід діяльності українських капеланів у XX столітті дозволяє глибше зрозуміти роль духовного чинника у процесах національної боротьби, державотворення та формування ідентичності. Актуальність цієї теми особливо зростає у сучасних умовах війни Росії проти України, коли військове капеланство знову стало важливим елементом суспільного та державного життя.

В Українській Народній Республіці розпочалося офіційне формування військового капеланства – хоча Центральна Рада фактично не проводила релігійну політику, все ж при окремих частинах діяли священики, які підтримували воїнів духовно та національно. Ситуація кардинально змінилась у період Гетьманату Павла Скоропадського – інститут капеланства оформився як офіційна структура. Було видано розпорядження про штат капеланів, створено посади військових священиків при корпусах і частинах, що свідчить про намагання інтегрувати церкву у військове життя. У часи Директорії через воєнні труднощі та нестачу ресурсів інститут капеланства функціонував менш впорядковано, проте священнослужителі залишалися поруч із вояками, підтримували їх молитвою, проводили поховання, допомагали при пораненнях та моральних кризах.

У Західноукраїнській Народній Республіці капеланство розвивалося на основі традицій греко-католицького духовенства, яке вже мало досвід служіння в австрійській армії та серед Українських Січових Стрільців. Священики в Українській Галицькій Армії (УГА) били невід'ємною частиною війська: вони проводили богослужіння, сповіді, відправи перед боями, здійснювали поховання полеглих.

Капелани не лише опікувалися духовним життям вояків, але й сприяли збереженню морального духу, поширювали ідеї соборності та національної єдності. Особливістю капеланства в ЗУНР була його масовість і системність – майже кожна військова частина мала свого духовного наставника. Досвід ЗУНР показав, що релігійна та національна ідентичність для українських вояків були нероздільними, а служіння капеланів стало важливим чинником єдності війська та народу в боротьбі за державність.

У період війни між нацистською Німеччиною та більшовицьким СРСР українське духовенство опинилося в надзвичайно складних умовах, коли обидва режими вороже ставилися до будь-яких проявів української національної ідентичності. В умовах німецької окупації були сформовані українські добровольчі підрозділи – батальйони «Нахтігаль», «Роланд» та дивізія військ СС «Галичина». Стараннями митрополита Андрея Шептицького у них були офіційно впроваджені посади військових капеланів, які добре проявили себе у тилу та на передовій та сприяли високому моральному духові українських бійців. Після розформування цих підрозділів більшість капеланів продовжили службу у підрозділах УПА та застосували набутий досвід для підтримки українців у їх національно-визвольній боротьбі. Душпастирська служба в УПА мала підвищений ризик та відповідну секретність, але відомо, що священство робило усе можливе для забезпечення релігійних та інших потреб бійців. Із закінченням війни ця небезпека не зникла, адже радянські спецслужби переслідували усіх капеланів УПА за «зв'язки з націоналістами», що стало одним із формальних приводів ліквідації УГКЦ.

Отже, українське капеланство ХХ століття формувалося в умовах значних політичних, соціальних та військових випробувань. Перша світова війна, Визвольні змагання 1917 – 1921 років, Друга світова війна, радянська окупація та репресії – усі ці події створили середовище, де

духовна опіка для військових і цивільного населення ставала життєво необхідною. Капелани забезпечували релігійні потреби вояків, підтримували їх морально, допомагали родинам, організовували просвітницьку діяльність. Вони були не лише священнослужителями, а й учителями, громадськими діячами, посередниками між військом і суспільством. У цьому полягає їхня особлива історична місія.

Сучасний шкільний курс історії України недостатньо висвітлює роль капеланства у XX столітті. У більшості підручників ця тема не згадується, а якщо і є дані, то дуже фрагментарні та у контексті характеристики релігійного життя певного періоду. Особливості діяльності капеланів, їхній внесок у збереження національної ідентичності та моральної єдності війська залишаються поза увагою. Це є наслідком тривалої радянської політики, яка маргіналізувала або викривлювала будь-які аспекти релігійної історії. Нині ж така ситуація не відповідає сучасним суспільним потребам та потребує перегляду.

Включення теми історії українського капеланства у шкільний курс історії має великий педагогічний потенціал. По-перше, це сприятиме формуванню у школярів розуміння, що історія України – це не лише боротьба за території й політичні інституції, а й історія духовності, моральних орієнтирів і культурної тяглості. По-друге, вивчення біографій відомих капеланів, їхньої жертвовності й відданості ідеї свободи може стати прикладом для наслідування та виховання патріотизму. По-третє, інтеграція цієї теми у навчальні програми дозволить налагодити міжпредметні зв'язки з літературою, етикою, громадянською освітою, що зробить процес навчання ціліснішим і більш змістовним. По-четверте, це допоможе учням усвідомити роль духовної підтримки у воєнних обставинах, що особливо актуально сьогодні.

Історія капеланства – це не додатковий чи другорядний сюжет у національній історії, а важливий чинник, без якого неможливо

повноцінно зрозуміти досвід українського народу у XX ст. вона є складником колективної пам'яті та історичної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Білон П., о. Похідна церква 6-ї стрілецької Січової дивізії.
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24769/file.pdf>
(дата звернення: 30.03.2025).
2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави: слава і трагедія українського повстанського руху. Вінніпег, 1981. 377 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2416/file.pdf> (дата звернення: 13.08.2025).
3. Витяг з протоколу допиту Кладочного Йосифа за 10.06.1947 року.
URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/23163> (дата звернення: 26.03.2025).
4. Вістник Державного секретаріату військових справ Ч. 7 від 15.03.1919 року. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/23812> (дата звернення: 26.03.2025).
5. Д-р В.Л., о. Духовна опіка над стрільцями 1-ої УД.
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13489/file.pdf>
(дата звернення: 30.03.2025).
6. Лаба В., о. Заслужна роля польового духівництва. *Українська Галицька Армія. Матеріали до історії*. Т. 1. С. 309 – 313.
7. Лебедович І. Полеві духовники УГА: до 45 річчя участі у Визвольних Змаганнях. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7207/file.pdf> (дата звернення: 26.03.2025).
8. Левкович Василь – «Вороний». Сторінки з пережитого комбатантом УПА. *Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. Літопис УПА, бібліотека*. Торонто-Львів, 2003. Том 4. С. 11 – 142.
9. Лисяк Олег. Під її святим покровом.
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12439/file.pdf>
(дата звернення: 30.03.2025).

10. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки / За загальною редакцією професора Володимира Сергійчука. Т. 1. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. 920 с.
11. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки / За загальною редакцією професора Володимира Сергійчука. Т. 2. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. 804 с.
12. Нагаєвський І., о. Тернистим шляхом. Спогади священника про Березу. Філадельфія: Америка, 1957. 149 с.
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17224/file.pdf>
(дата звернення: 10.03.2025).
13. Отець Кадило| Капелан УПА| Фільм.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HGuYtCwTHr8> (дата звернення: 13.08.2025).
14. Павло Скоропадський: Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). К.: Київ Філадельфія, 1995. 493 с.
15. Пащевський П. Протопресвітер. Із моїх спогадів про «Зимовий похід» Армії УНР (6.XII.1919–6.V.1920). *Шлях*. 938. Ч. 9. С. 5–6.
16. Промова посла Костя Левицького в австрійському парламенті. 19 липня 1918 року. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Том 1*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 116 – 126.
17. Протокол допиту Йосифа Сліпого від 8-9 травня 1945 р.
URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/34823> (дата звернення: 26.03.2025).

Література

18. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Центральної Ради. К., 1997. 200 с.
19. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Гетьмана П. Скоропадського. К., 1997. 200 с.

20. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Директорії УНР. К., 1997. 172 с.
21. Боляновський А.В. Дивізія «Галичина». Історія. Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2000. 523 с.
22. Боляновський А. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945 рр.). Львів, 2013. 878 с.
23. Борщевич В. Т. Доля священиків УАПЦ Волині, 1944 – 1950 рр. Луцьк: Волинський держ. ун-т ім. Л.Українки, 1997. 213 с.
24. Горелов В. Церква в житті армії та флоту Української Держави. *Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року*. К., 1999. Вип. V. С. 25 – 44.
25. Забанджала М. Лицарі духу. Військове капеланство УГКЦ ХІХ-ХХ століть у біографіях. Львів: Свічадо, 2018. 311 с.
26. Забзалюк Д.Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 188 с.
27. Каліберда Ю.Ю., Федько А.В., Федько Ю.М. Збройні формування ОУН-Мельника у 1943 – 1944 рр. на Волині. URL: https://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Istoria/33427.doc.htm (дата звернення: 26.03.2025).
28. Коханчук Р. Духовна опіка греко-католиків у міжвоєнний період та в часи Другої світової війни. URL: <https://web.archive.org/web/20110427143354/http://www.kapelanstvo.org.ua/dsv/> (дата звернення: 26.03.2025).
29. Коханчук Р. Душпастирська опіка греко-католиків у часи Першої світової війни URL: <https://web.archive.org/web/20110427143619/http://www.kapelanstvo.org.ua/psv/> (дата звернення: 26.03.2025).
30. Коханчук Р. Перші визвольні змагання і греко-католицькі капелани. URL: <https://web.archive.org/web/20110427143608/http://www.kapelanstvo.org.ua/gkkapelany/> (дата звернення: 26.03.2025).

31. Кравець А. Капеланство армії УНР. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 18. 2017. С. 43 – 46.
32. Лебець М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Дрогобич: Відродження, 1993. Ч. 1 : Німецька окупація України . URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001525> (дата звернення: 26.03.2025).
33. Литвин М.Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. Львів; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с.
34. Лисенко О.Є. Релігія та церква у теорії і практиці українського націоналізму (20–40 роки ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 2000. № 6. С. 29 – 50.
35. Марчук В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ століття. Івано-Франківськ, 2004. 419 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Marchuk_Vasyl_Vasylovych/Ukrainska_hreko-katolytska_tserkva_v_suspilnomu_zhytti_Ukrainy_KhKh_st.pdf (дата звернення: 29.03.2025).
36. Марчук В. Церква, духовність, нація. Івано-Франківськ: Ярина, 2016. 464 с.
37. Михалевич В. Духівництво у військових структурах: історичний досвід і сучасність. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні*. Луцьк, 2012. С. 128-133.
38. Мойсеєнко В., Шостка І., Тарченко Н. Становлення та роль душпастирства в історії українського війська. *Українські медичні вісті*. Т. 15. № 3-4 (96-97). 2023. С. 67 – 71.
39. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. Т. 2 / За ред. М. Вегеша. Ужгород, 2022. 348 с.
40. Невар І. Отець Василь (Лаба) як провідний капелан ХХ століття. *Українознавство*. № 1(66). 2018. С. 157-167.

41. Петрович В.В., Чарікова І.В., Петрович В.С. Капеланство в українських військових формаціях: історичний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 35 (74). № 1. 2024. С. 216-221.
42. Пилипів І., Делятинський Р. Інститут військових капеланів в Україні (XX–XXI ст.): етапи розвитку та роль у формуванні української нації. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 134. С. 129-134.
43. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943-1945). *Історико-культурні студії*. Вип. 5, №1. 2018. 46 с.
44. Рубльов О.С. Лаба Василь. *Енциклопедія історії України: Т. 6. К.: Наукова думка, 2009. 790 с.*
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Laba_V (дата звернення: 26.03.2025)
45. Слюсаренко П. Служба військового духовенства в армії Директорії Української Народної Республіки.
URL: <https://perejaslav.org.ua/istoria/duhovenstvo-army-direktory-unr.html> (дата звернення: 30.03.2025).
46. Смирнов А. Історія військового капеланства в Україні XX-XXI ст.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=b4wh0eL8H6U&ab_channel=ХристиянськаВідкритаАкадемія (дата звернення: 26.03.2025).
47. Стасюк І. Нариси до життєпису греко-католицького священника Омеляна Ковча.
URL: https://www.researchgate.net/publication/349128175_Narisi_do_zit_tepisu_greko-katolickogo_svasennika_Omelana_Kovca/fulltext/638a425d7d9b40514e0b15ce/Narisi-do-zittepisu-greko-katolickogo-svasennika-Omelana-Kovca.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

48. Стоцький Я. Духовна опіка в українській дивізії «Галичина». Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету. URL: <http://ichistory.org.ua/2013/08/16/yaroslav-stots-kyj-kapelany-ta-duhovnaopika-v-ukrayins-kij-dyviziyyi-vijs-k-ss-galychyna/> (дата звернення: 26.03.2025).
49. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001764> (дата звернення: 26.03.2025).
50. Шугальова І. Зміна правового статусу військового духовенства в 1900 – 1925 рр. *Історичний архів*. 2011. Вип. 7. С. 71 – 74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2011_7_13 (дата звернення: 27.03.2025).

Підручники

51. Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2018. 256 с.
52. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с.
53. Даниленко В., Смольницька М. Історія України: рівень стандарту: підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 224 с.
54. Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. К.: Генеза, 2018. 288 с.
55. Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 304 с.
56. Пометун О., Гупан Н. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с.

57. Сорочинська Н., Гісем О. Історія України [рівень стандарту]: підручник для 11 кл. закл. загальн. серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 240 с.
58. Струкевич О. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Грамота, 2018. 240 с.
59. Струкевич О., Дровозюк С. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 240 с.
60. Хлібовська Г., Наумчук О., Крижановська М., Гирич І., Бурнейко І. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 256 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Гук Василь Михайлович, учасник освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

31.10.2024

Василь ГУК

ДОДАТОК Б

о. Павло Пащевський – керівник Головної управи військового
духовенства Армії УНР

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Павло_Пащевський#/media/Файл:Пащевський_Павло.jpg

ДОДАТОК В

о. Микола Маринич, капелан Армії УНР

Джерело: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/9/162267/>

ДОДАТОК Г

о. Андрій Пшепюрський – капелан легіону УСС

Джерело: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/sichovik-u-sviashchenichii-riasi/>

ДОДАТОК Д

о. Микола Їжак – капелан легіону УСС, УГА

Отець Микола Їжак народився 13 вересня 1909 року в селі Чесник - тепер Рогатинський район Івано-Франківської області. 1931-го висвячений греко-католицьким митрополитом Андреем Шептицьким. Через п'ять років став одним із двох перших капеланів Українських січових стрільців. Із 1918-го - референт душіництва при Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. Із вояками Української галицької армії перейшов річку Збруч. Помер у грудні 1919 року в Жмеринці - тепер Вінницька область.

Джерело:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=122194799756219637&set=pcb.122194799966219637>

ДОДАТОК Е

о. Анатоль Базилевич – капелан легіону УСС

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c8/Anatol_Bazylevych.jpg

ДОДАТОК Ж

о. Теодор Чайківський – капелан УГА

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Teodor_Chajkivskyj.jpg

ДОДАТОК 3

о. Петро Кашуба – капелан УГА

Джерело:

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Fotokashuba.png>

ДОДАТОК И

о. Яким Фещак (ЧСВВ) – капелан УГА

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Pr._Yakym_Feshchak_1.jpg

ДОДАТОК К

о. Макарій Каровець (ЧСВВ) – капелан УГА

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/31/Makarij_Karovets.jpg

ДОДАТОК Л

о. Іван Лебедович – капелан УГА

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/b/b8/Лебедович_Іван.jpg

ДОДАТОК М

о. Василь Лаба – капелан УГА, керівник польового духовенства дивізії
військ СС «Галичина», капелан УПА

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Лаба_Василь#/media/Файл:Laba_Vasyl.jpg

ДОДАТОК Н

о. Іван Гриньох – капелан батальйону «Нахтігаль»

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Гриньох_Іван_Михайлович#/media/Файл:Гриньох_Іван_Михайлович.jpg

ДОДАТОК О

о. Михайло Левенець – капелан дивізії військ СС «Галичина»

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Левенець_Михайло#/media/Файл:Левенець.jpg

ДОДАТОК П

Капелан УПА о. Василь Шевчук (отець «Кадило»)

Джерело: <https://history.rayon.in.ua/topics/641226-nayvidomishiy-kapelan-ura-shlyakh-pravednika-y-muchenika>